

Η Διδακτική της Γλώσσας στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση τις τρεις τελευταίες δεκαετίες στην Ελλάδα

Ένα σύντομο ιστορικό μεταρρυθμιστικών προσπαθειών

Άννα Φτερνιάτη
Επίκουρη Καθηγήτρια ΠΤΔΕ
Πανεπιστημίου Πατρών

εφαρμοσμένη γλωσσολογία

- εξετάζει τα θέματα που προκύπτουν από την εφαρμογή των γενικών αρχών ανάλυσης της γλώσσας
- μελετά τις συνέπειες των πορισμάτων της γλωσσικής επιστήμης στη διδασκαλία της γλώσσας

Κατά την περίοδο μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο:

- διάθεση αντικειμενικοποίησης και ομοιομορφοποίησης της γλωσσικής διδασκαλίας
- γενικό μεταπολεμικό κλίμα αισιοδοξίας και εμπιστοσύνης για την αναπτυσσόμενη τεχνολογία και τις θετικές επιστήμες

Η ΔΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

(structural approach)

από το 1950 έως το 1970 περίπου

Συνδέθηκε με:

- τη γλωσσολογική σχολή του *δομισμού* και, ιδιαίτερα του αμερικανικού (Bloomfield)
- τη φιλοσοφία και τη μεθοδολογία της ψυχολογικής *θεωρίας της συμπεριφοράς* (behaviorism) [Skinner, 1957]

Αρχές:

- επίκεντρο της διδασκαλίας γίνεται το γλωσσικό σύστημα.
- η γλώσσα μελετάται ως δομή
- βασικός στόχος η *γλωσσική ικανότητα* (linguistic competence): ο συνδυασμός των γλωσσικών στοιχείων σύμφωνα με τους κανόνες του γλωσσικού συστήματος [Chomsky 1957, 1965].
- ελάχιστη γλωσσική μονάδα η πρόταση
- δίνεται προτεραιότητα στον προφορικό λόγο.
- οι προτάσεις διακρίνονται σε γραμματικά ορθές και γραμματικά μη ορθές.
- το γλωσσικό μάθημα αντιμετωπίζει τη γλώσσα σφαιρικά, με ενιαίο τρόπο
- διδασκαλία της ίδιας της γλώσσας και όχι απλά περιγραφή της

Διδακτική διαδικασία:

- προβάλλονται σταδιακά όλο και πιο πολύπλοκα δομικά πρότυπα
- εμπέδωση με τη συνεχή άσκηση και χρήση, όπου βασικό ρόλο παίζει η μίμηση.
- η ικανότητα παραγωγής γραμματικά ορθών προτάσεων (γλωσσική ικανότητα) αυτόματη διαδικασία
- η γλωσσική πλήρωση και η επικοινωνία αυτονόητο επακόλουθο
- ακολουθείται αυστηρά συγκεκριμένη μέθοδος με προκαθορισμένα στάδια μαθησιακής πορείας κοινά για όλους τους μαθητές
- ο εκπαιδευτικός διεκπεραιωτής γνώσεων που παρέχονται από μία συγκεκριμένη μέθοδο, σε κλειστά προγράμματα επικεντρωμένα στην ύλη.
- Η διδασκαλία πραγματώνεται σε τρία στάδια:
 - 1) Κείμενο που περιέχει τη δομή ή τις δομές που πρέπει να διδαχτούν.
 - 2) Ασκήσεις αφομοίωσης των παραπάνω δομών.
 - 3) Αυθόρμητη έκφραση.

- κύρια κριτήρια για την επιλογή κειμένων οι προκαθορισμένες γλωσσικές δομές
- τα κείμενα εμφανίζονται κατασκευασμένα από τους συγγραφείς των εγχειριδίων ή «φιλτραρισμένα».
- η μάθηση θεωρείται ότι επιτυγχάνεται με διαισθητικό τρόπο, χωρίς αρχές λειτουργίας ή σχετικούς κανόνες.
- δομικές ασκήσεις: στοχεύουν στην απόκτηση γλωσσικών αυτοματισμών
- βασίζονται στη μνήμη και στη μηχανική αντίδραση (επανάληψης, αντικατάστασης, αλλαγής, συμπλήρωσης και έκτασης)
- κυρίως κλειστές και έντονα καθοδηγούμενες

ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ ΒΑΣΙΚΩΝ ΘΕΣΕΩΝ

- **γλωσσική ικανότητα** (linguistic competence): ο συνδυασμός των γλωσσικών στοιχείων σύμφωνα με τους κανόνες του γλωσσικού συστήματος
- **γλωσσική πλήρωση** (linguistic performance): πραγμάτωση της γλωσσικής ικανότητας σε συγκεκριμένες συνθήκες ομιλίας
- **επικοινωνιακή ικανότητα** (communicative competence) [Hymes, 1972]: χρησιμοποίηση του γλωσσικού συστήματος στους κόλπους μιας κοινότητας σε ποικίλες κοινωνικές καταστάσεις ανάλογα με συγκεκριμένους κοινωνικούς κανόνες και επικοινωνιακές ανάγκες.

Η ικανότητα του ατόμου να χρησιμοποιεί τη γλώσσα αποτελεσματικά, σύμφωνα με ένα εξωγλωσσικό πλαίσιο αναφοράς (παραλήπτης, σκοπός, χώρος, χρόνος).

- πρέπει κανείς όχι μόνο να μπορεί να παράγει άπειρες φράσεις ορθές γραμματικά, αλλά και να χρησιμοποιεί, σωστά και ταιριαστά, απειρία φράσεων σε άπειρο αριθμό περιστάσεων (Widdowson, 1981)
- η γλωσσική διδασκαλία σε δύο διαστάσεις:
 - μία **γλωσσική** και μία **εξωγλωσσική**.
 - ◆ **Γλωσσική**: οι μαθητές μαθαίνουν να συνδυάζουν τα γλωσσικά στοιχεία σύμφωνα με τους κανόνες του γλωσσικού συστήματος.
 - ◆ **Εξωγλωσσική**: οι γλωσσικές τους επιλογές καθορίζονται από τους περιορισμούς που επιβάλλονται από τις παραμέτρους της επικοινωνιακής πράξης

Η ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Η ανάπτυξη της επικοινωνιακής ικανότητας:

- αίτημα από τη διδακτική των ξένων γλωσσών ήδη κατά τη δεκαετία του 1960
- δευτερογενής συνέπεια των ανακατατάξεων που επέφερε ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος:
 - ◆ η εισαγωγή τεχνολογίας από τις ΗΠΑ
 - ◆ το μεγάλο μεταναστευτικό ρεύμα που προκάλεσε η μη ισόρροπη βιομηχανική ανάπτυξη της Ευρώπης
 - ◆ δημιουργία σημαντικών προβλημάτων επικοινωνίας αλλά και μιας νέας προβληματικής στους διδακτικούς
 - ◆ γενικότερο κλίμα ευαισθητοποίησης γύρω από κοινωνικά προβλήματα
 - ◆ συνειδητοποίησης των δυνατοτήτων και των ορίων της τεχνολογίας
 - ◆ ο μαθητής ενταγμένος στο κοινωνικό του πλαίσιο-αναγνώριση των ιδιοτεροτήτων του.

ΚΥΡΙΕΣ ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ

Αρχές γλωσσικής διδασκαλίας

- τονίζεται η επικοινωνιακή λειτουργία του γλωσσικού κώδικα
- δίνεται έμφαση στην έννοια του περιβάλλοντος (γλωσσικού και εξωγλωσσικού)
- βασικά χαρακτηριστικά της γλώσσας η πολυμορφία, η ποικιλία και η διαφοροποίηση
- η γλώσσα δε διδάσκεται αλλά κατακτάται
- αντιμετωπίζεται σφαιρικά, όπως λειτουργεί σε φυσιολογικές συνθήκες
- ελάχιστη μονάδα λόγου η λεκτική πράξη (η λεκτική δράση κατά την εκφορά του λόγου κάτω από ορισμένες συνθήκες)

Στόχοι γλωσσικής διδασκαλίας

- ανάπτυξη της γλωσσικής ικανότητας (κατοχή των μορφοσυντακτικών δομών και του λεξιλογίου)
- παράλληλη ανάπτυξη της επικοινωνιακής ικανότητας (έμφαση στη χρήση της γλώσσας)

Περιεχόμενο γλωσσικής διδασκαλίας

- εφαρμογή ανοιχτών προγραμμάτων (curricula) προσαρμόσιμων στους μαθητές
- συλλογές διδακτικού υλικού με εύκαμπτη παρουσίαση
- επεξεργασία αυθεντικών κειμένων
- οργάνωση του περιεχομένου και ταξινόμηση της ύλης κατά λεκτικές πράξεις
- αποδεκτά όλα τα είδη λόγου και κειμένων
- “αποκατάσταση” του γραπτού λόγου

Τεχνικές αξιοποίησης του διδακτικού υλικού

- δραστηριότητες μάθησης με σαφή ορισμό παραμέτρων της περιστασης επικοινωνίας
- εργασία σε ομάδες
- διάθεση ελαστικών διαστημάτων χρόνου για την οργάνωση δραστηριοτήτων
- σύνδεση σχολείου και κοινωνικού χώρου
- δεσμοί με άλλα μαθήματα του σχολικού προγράμματος με τη μορφή project

Παιδαγωγικές αρχές

- μεγάλα περιθώρια πρωτοβουλίας στο διδάσκοντα
- επικέντρωση της διδακτικής διαδικασίας στο μαθητή
- έμφαση στην κοινωνική διάσταση της ζωής του μαθητή και στην ανάπτυξη αυτονομίας
- μεταφέρεται μέρος της διαχείρισης της διδακτικής διαδικασίας στους μαθητές

Επίπεδα αξιολόγησης

- αυτοαξιολόγηση
- ετεροαξιολόγηση (“αποποινικοποίηση” του λάθους)
- συλλογική αξιολόγηση στα πλαίσια των ομάδων και της τάξης
- αξιολόγηση όλης της εκπαιδευτικής διαδικασίας

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

❑ δεκαετία του 1970 και μετά:

- σημαντικές αλλαγές στα εκπαιδευτικά προγράμματα για το γλωσσικό μάθημα πολλών ανεπτυγμένων χωρών (Ευρώπη, ΗΠΑ)

❑ στην Ελλάδα:

- Αναλυτικό Πρόγραμμα για τη Γλώσσα του Δημοτικού Σχολείου του 1982
- εγχειρίδια με τίτλο *Η Γλώσσα μου* για το γλωσσικό μάθημα

❑ Έρευνες: Κουτσοσίμου-Τσίνογλου, 1985
Παπαρίζος, 1993

- κατά πόσο τα διδακτικά βιβλία της σειράς Η Γλώσσα μου ευθυγραμμίζονταν με τους στόχους του τότε πρόσφατα θεσμοθετημένου Α.Π
- κατά πόσο υιοθετούσαν τις κύριες επιλογές της διδακτικής διεθνώς

❑ Συμπεράσματα:

- διάσταση ανάμεσα στους στόχους του Αναλυτικού Προγράμματος και στους στόχους που πραγματικά υπηρετούνταν από τις επιλογές των διδακτικών εγχειριδίων
- το γλωσσικό μάθημα εγγραφόταν στα όρια της διδακτικής των γλωσσών της εικοσαετίας 1950-1970, δηλαδή της δομικής προσέγγισης

- Άλλες έρευνες και μελέτες (ενδεικτικά: Κωστούλη, 1997· Παπούλια-Τζελέπη, 2000· Papoulia-Tzelepi and Spinthourakis, 2000· Φτερνιάτη, 2000· Χατζησαββίδης, 1994) για:
 - **την ποιότητα της διδασκαλίας της γλώσσας στην Α/βάθμια Εκπαίδευση**
 - **τι αποκάλυπτε γι' αυτήν η παραγωγή γραπτού λόγου των μαθητών**
 - **τα κοινά προβλήματα που τα παιδιά διαφορετικών κοινωνικών ομάδων αντιμετωπίζουν κατά την παραγωγή γραπτού κειμένου**
 - **τις κοινωνικά προσδιοριζόμενες διαφορές στη χρήση της γλώσσας.**
- Νέες προτάσεις (Αλβανούδη κ.ά., 2000· Χαραλαμπόπουλος και Χατζησαββίδης, 1997· Χαραλαμπόπουλος και Κωστούλη, 2000· Ιορδανίδου και Φτερνιάτη, 2000· Ματσαγγούρας, 2001) στην ελληνική βιβλιογραφία σχετικά με τη διδασκαλία της γλώσσας στην Α/βάθμια Εκπαίδευση.

Αποτελέσματα ερευνών για την ποιότητα της διδασκαλίας του γραπτού λόγου:

αντίληψη για την παραγωγή του γραπτού λόγου των μαθητών:

- ελεύθερη έκφραση απόψεων
- η ποιότητα δεν εξαρτάται από τα κατάλληλα προγράμματα και διδακτικά υλικά και την κατάλληλη διδασκαλία και πρακτική, αλλά από κάποιο «χάρισμα» που οι μαθητές κατέχουν ή όχι
- ο γραπτός λόγος δε θεωρείται καν ένα θέμα για διδασκαλία
- περιστασιακά οδηγίες όμοιες για όλα τα είδη κειμένου

Η αξιολόγηση:

- ◆ συζήτηση λαθών που αφορούσαν τη γραμματικότητα του γραπτού
- ◆ το περιεχόμενο και η οργάνωσή του καταλάμβανε ένα πολύ μικρό μέρος της.
- ◆ δε γινόταν ανατροφοδότηση (ουσιαστική καθοδήγηση του μαθητή από τον εκπαιδευτικό στη συνειδητοποίηση τυχόν αδυναμιών του και στην προσπάθεια ανεύρεσης λύσεων)
- ◆ μόνο διόρθωση τυπικών σφαλμάτων.
- ◆ ο εκπαιδευτικός κριτής, όχι συνεργάτης και βοηθός

Επίσης:

- ◆ αγνοούνταν μορφές και διαδικασίες αλληλεπίδρασης
- ◆ αγνοήθηκε η κοινωνικοπολιτισμική και επικοινωνιακή διάσταση της παραγωγής γραπτού λόγου.

Αποτελέσματα ερευνών που εξέτασαν το γραπτό προϊόν των μαθητών:

- η βαθμολογία των κειμενικών επιδόσεων του μεγαλύτερου ποσοστού των μαθητών συγκεντρώνεται στις μεσαίες και χαμηλές κυρίως κατηγορίες
- η επιτυχία τους σχετίζεται άμεσα με την κοινωνικομορφωτική καταγωγή τους

ΝΕΟΤΕΡΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

Κειμενική ικανότητα

- Η ικανότητα του ατόμου να χρησιμοποιεί τη γλώσσα αποτελεσματικά, σύμφωνα με ένα εξωγλωσσικό πλαίσιο αναφοράς (παραλήπτης, σκοπός, χώρος, χρόνος), για την παραγωγή και επεξεργασία ποικίλων ειδών κειμένου, αποδεκτών όχι μόνο γλωσσικά αλλά και κοινωνικά.

κατά τη δεκαετία του 1980:

- διδακτική αξιοποίηση κειμενικών θεωρήσεων
- κειμενοκεντρικές θεωρητικές βάσεις
- διδακτική αξιοποίηση της έννοιας του κειμένου
- έννοια της διαδικασίας (process) ή στρατηγικής

Στόχοι

- να αποκτήσουν οι μαθητές ένα νέο σύστημα λεξιλογικών και συντακτικών στρατηγικών κατάλληλων για χρήση στο γραπτό λόγο (όχι μόνο)
- να συγκροτήσουν μια διαφορετική σύλληψη του τρόπου με τον οποίο τα διάφορα γλωσσικά στοιχεία μπορούν να συνδυαστούν για τη δόμηση ενός αποτελεσματικού κειμένου

Αυστραλία:

*γραμματισμός με βάση τα κειμενικά είδη
(genre based literacy pedagogy)*

Γραμματισμός:

- η ικανότητα του ατόμου να διαβάζει και να κατανοεί ένα γραπτό κείμενο (όχι μόνο)
- η ικανότητα να κατανοεί, να ερμηνεύει, να αντιμετωπίζει κριτικά και να παράγει όλα τα είδη λόγου και κειμένου που είναι απαραίτητα για την κοινωνία στην οποία ζει
- ✓ διδασκαλία της γλώσσας σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία που διαθέτει μέσα *πολυγραμματισμού (multiliteracies)*

ΚΕΙΜΕΝΟΚΕΝΤΡΙΚΕΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Αρχές διδασκαλίας

- έμφαση στην επικοινωνιακή και κοινωνικο-πολιτισμική διάσταση της παραγωγής γραπτού λόγου
- θεώρηση της παραγωγής λόγου ως αλληλεπιδραστικής (interactive) κοινωνικής διαδικασίας
- θεώρηση της επεξεργασίας του γραπτού λόγου ως μακράς και απαιτητικής διαδικασίας (writing as a process)

Στόχοι διδασκαλίας

- η διεύρυνση του κοινωνικού γραμματισμού (ως διαδικασίας παραγωγής ιδιαίτερων κειμενικών δομών ανάλογα με διαφορετικές κοινωνικο-πολιτισμικές κοινότητες)
- διεύρυνση της κειμενικής ικανότητας (μελέτη του τρόπου με τον οποίο διαφορετικοί σκοποί πραγματώνονται μέσα από συγκεκριμένες λεξιλογικές, γραμματικές αλλά και κειμενικές επιλογές)
- διαμόρφωση κριτικής στάσης απέναντι στην κάθε κειμενική δομή (μεταπραγματική ικανότητα)

Περιεχόμενο διδασκαλίας

Υλοποίηση τριών βασικών διδακτικών σταδίων:

- 1. επεξεργασία ποικίλων ειδών αυθεντικών κειμένων, όπως πραγματώνονται στα πλαίσια επικοινωνίας τους,**
- 2. παραγωγή ανάλογων τύπων κειμένου από τους ίδιους τους μαθητές**
- 3. επεξεργασία των παραχθέντων κειμένων**

Τεχνικές αξιοποίησης του διδακτικού υλικού

- συγκριτική μελέτη αυθεντικών κειμένων (μελέτη της ποικιλίας με την οποία ένας κειμενικός τύπος πραγματώνεται μέσα από αυθεντικά κείμενα)
- παραγωγή και επεξεργασία κειμένου μέσα σε ευρύτερες επικοινωνιακές και αλληλεπιδραστικές με τον ευρύτερο κοινωνικό χώρο δραστηριότητες

Αξιολόγηση

- διάθεση μεγάλου διαστήματος χρόνου για την επεξεργασία των παραγόμενων κειμένων.
- η διαμόρφωση ενός κειμένου χαρακτηρίζεται από τρία αλληλοεπικαλυπτόμενα στάδια
 - α) το στάδιο του σχεδιασμού
 - β) το στάδιο της παραγωγής μιας πρώτης εκδοχής του κειμένου
 - γ) το στάδιο της επεξεργασίας της πρώτης εκδοχής με στόχο τη δημιουργία του τελικού κειμένου

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ, ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΠΟΥ ΥΙΟΘΕΤΟΥΝΤΑΙ ΑΠΟ ΤΟ ΙΣΧΥΟΝ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΚΑΙ ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

- Υιοθετούν κειμενοκεντρικές προσεγγίσεις
- Δίνουν βάρος σε ομαδοσυνεργατικές διαθεματικές δραστηριότητες και σχέδια εργασίας

Τα χαρακτηριστικά στοιχεία του ισχύοντος Α.Π. αφορούν την προσπάθεια:

- να λάβει υπόψη του τις μεγάλες αλλαγές που συντελέστηκαν, κατά το χρονικό διάστημα που χωρίζει την εκπόνηση του (1998-2003) από την εποχή που είχε εκπονηθεί το προηγούμενο (1982-85)
- να εντάξει δοκιμασμένες στην Ελλάδα (ερευνητικά μόνο) και στο εξωτερικό διδακτικές πρακτικές για το γλωσσικό μάθημα, οι οποίες περιλαμβάνουν:

1. την ανάπτυξη των δεξιοτήτων της ανάγνωσης και της γραφής με αξιοποίηση των θεωριών της ανάδυσης του γραμματισμού και υιοθέτηση ολιστικών προσεγγίσεων (whole language)
2. τη διδασκαλία του γραπτού λόγου
3. τη δημιουργία μιας κουλτούρας αξιολόγησης με τη μορφή αυτοαξιολόγησης και αλληλο/ετεροαξιολόγησης
4. την υιοθέτηση της διαθεματικής προσέγγισης
5. την πραγμάτευση της ετερότητας (γλωσσικής, φυλετικής, θρησκευτικής) και των ατομικών διαφορών
6. την έμφαση στις δεξιότητες επικοινωνίας, επίλυσης προβλήματος, διαχείρισης της πληροφορίας και αυτοβελτίωσης
7. το διαχωρισμό του μαθήματος της λογοτεχνίας από το μάθημα της γλώσσας

Πλαίσιο αρχών και στόχων για τα εγχειρίδια

- επεξεργασία με ομαδοσυνεργατικές μεθόδους αυθεντικών κειμένων κάθε είδους λόγου
- διδασκαλία της παραγωγής γραπτού λόγου με τη χρήση της τυπολογίας των κειμένων
- την εισαγωγή της αντίληψης της σύνθεσης κειμένων ως διαδικασίας τριών σταδίων
 - σχεδιασμός
 - παραγωγή πρώτης εκδοχής του κειμένου
 - στάδιο της επεξεργασίας με στόχο τη δημιουργία του τελικού κειμένου
- ανάδειξη των κειμενικών χαρακτηριστικών
- έμφαση στη λειτουργική γραμματική
- αυτοαξιολόγηση του μαθητή και ανάπτυξη μεταγνωστικών-μεταγλωσσικών ικανοτήτων.
- υιοθέτηση αλληλεπιδραστικών πρακτικών σύνδεσης σχολείου και κοινωνίας

- οι αλλαγές στο ισχύον Α.Π και στο εκπαιδευτικό υλικό εναρμονίζονται σε κάποιο βαθμό με σύγχρονες θεωρίες

Αλλά:

- οι αλλαγές στην εκπαιδευτική πρακτική ακυρώνονται όταν η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών αποδεικνύεται ελλιπής



Έχουν ήδη αναρτηθεί τα νέα ΠΣ
(2011) στον κόμβο του "ψηφιακού
σχολείου"

(<http://digitalschool.minedu.gov.gr>)
και ακολουθεί η σταδιακή
ανάρτηση των Οδηγών